

*Элмуратов Ш.З., Кадралеева Р.Р.***КЫРГЫЗСТАНДЫН РЕГИОНДОРУНУН ИНВЕСТИЦИЯЛЫК
ЖАГЫМДУУЛУГУ ЖАНА ИНВЕСТИЦИЯЛЫК ПОТЕНЦИАЛЫ***Элмуратов Ш.З., Кадралеева Р.Р.***ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ
И ИНВЕСТИЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РЕГИОНОВ КЫРГЫЗСТАНА***Sh. Elmuratov, R. Kadraleeva***INVESTMENT ATTRACTIVENESS AND INVESTMENT
POTENTIAL OF THE REGIONS OF KYRGYZSTAN**

УДК: 330.3

Бул макалада ушул теманын бүгүнкү күндө, айрыкча ата мекендик экономика үчүн болгон актуалдуулугу талкууланат. «Инвестициялык жагымдуулук» жана «инвестициялык потенциал» түшүнүктөрүнүн өзгөчөлүгү ачылат. Социалдык-экономикалык өнүгүү каржылык ресурстарды талап кылат. Базар экономикасында ресурстарды камсыз кылуу инвестицияларды тартууну камтыйт. Инвестициялардын аймактар арасында бөлүштүрүлүшү бирдей эмес. Негизги капиталга инвестициялардын көрсөткүчтөрү, уюмдардын финансылык инвестициялары жана тике чет өлкөлүк инвестициялар ре-гиондордун чектелген санынын инвесторлор үчүн жагымдуулугун көрсөтөт. Инвестициялык жагымдуулукту жана инвестициялык климатты баалоо мамлекеттик бийлик органдарын, инвесторлорду жана жергиликтүү бизнес коомчулугун кызыктырат. Ар кандай кызыкчылыктарды жетекчиликке алып, оригиналдуу ыкмаларды колдонуп, илимий изилдөөлөрдө жана консалтингдик иштеп чыгууларда региондордун инвестициялык жагымдуулугу жана инвестициялык климаты түзүлөт. Бул иштердин натыйжалары бири-бирине карама-каршы келет. Макалада региондун инвестициялык потенциалын аныктоонун ар кандай жолдору талкууланган, региондун инвестициялык потенциалына таасир этүүчү структура жана факторлор каралат. Ушул маселелерди изилдөө инвестицияларды башкаруунун натыйжалуу тутумун иштеп чыгууга мүмкүндүк берет.

Негизги сөздөр: регион, стратегия, инвестициялар, ишмердүүлүк, жагымдуулук, климат, потенциал, тобокелдик.

В статье рассмотрена актуальность данной темы на сегодняшний день, особенно для отечественной экономики. Раскрывается специфика понятий «инвестиционная привлекательность» и «инвестиционный потенциал». Социально-экономическое развитие требует финансовых ресурсов. В условиях рыночной экономики обеспечение ресурсами предполагает привлечение инвестиций. Распределение инвестиций между регионами неравномерно. Показатели инвестиций в основной капитал, финансовых вложений организаций и прямых иностранных инвестиций свидетельствуют о привлекательности для инвесторов ограниченного количества регионов. Оценки инвестиционной привлекательности и инвестиционного климата представляют интерес для органов власти, инвесторов и местных бизнес-сообществ. Руководствуясь различными интересами и используя оригинальные методики, в научных исследованиях и консалтинговых разработках формируются рейтинги инвестиционной привлекательности и инвестиционного климата регионов. Результаты этих работ весьма противоречивы. В статье рассматриваются различные подходы к определению термина инвестиционный потенциал региона,

рассмотрены структура и факторы, влияющие на инвестиционный потенциал региона. Изучение данных вопросов позволит разработать эффективную систему управления инвестиционной деятельностью.

Ключевые слова: регион, стратегия, инвестиции, деятельность, привлекательность, климат, потенциал, риск.

The article examines the relevance of this topic today, especially for the domestic economy. The specificity of the concepts of «investment attractiveness» and «investment potential» is revealed. Social and economic development requires financial resources. In a market economy, providing resources involves attracting investment. The distribution of investments between regions is uneven. The indicators of investments in fixed assets, financial investments of organizations and direct foreign investments indicate the attractiveness for investors of a limited number of regions. Assessments of investment attractiveness and investment climate are of interest to government authorities, investors and local business communities. Guided by various interests and using original methods, in scientific research and consulting developments, ratings of investment attractiveness and investment climate of the regions are formed. The results of these works are very contradictory. The article discusses various approaches to the definition of the term investment potential of the region, considers the structure and factors affecting the investment potential of the region. The study of these issues will make it possible to develop an effective investment management system.

Key words: region, strategy, investments, activity, attractiveness, climate, potential, risk.

Өнүгүүнүн азыркы этабында инвестицияларды тартуу Кыргызстандын экономикасынын, айрыкча кризистик кырдаалда жашап кетүүсүнүн негизги критерийи болуп саналат. Экономиканы калыбына келтирүүнүн өбөлгөсү реалдуу секторду өнүктүрүү болуп саналат, ал өз кезегинде натыйжалуу капиталдык салымдар менен шартталат. Инвестициялык ишмердүүлүккө көңүл буруу менен экономикалык жана социалдык өнүгүүнүн жогорку темптерине жетишүүгө болот.

Бул жагынан алганда, регионалдык деңгээлде инвестицияларды тартуу биринчи кезектеги милдет. Бирок, инвестициялар, башка ресурстар сыяктуу эле чектелген, ошондуктан потенциалдуу инвесторлор инвестициялоо объектилерине кылдаттык менен баа беришет. Демек, ар бир региондун башкы максаты - бул инвестициялык жагымдуулукту жогорулатуу.

Аймактын «инвестициялык жагымдуулугу» түшүнүгүнүн көптөгөн аныктамалары бар. Бирок алардын бардыгы бир нерсеге байланыштуу: белгилүү бир инвестициялык объектти тандоодо инвестордун каалоосуна таасир этүүчү мындай инвестициялык шарттардын болушу [1].

Инвестициялык жагымдуулук – бул инвестициялык тобокелдиктин жана инвестициялык потенциалдын көрсөткүчтөрүнүн тескери аракетин бириктирген бирдиктүү көрсөткүч.

Көп учурда «инвестициялык жагымдуулук» түшүнүгү «инвестициялык климат» менен аныкталат. Инвестициялык климат - бул региондогу инвестициялык иш-аракеттердин шарттарын жана инвестициялык тобокелдиктин деңгээлин аныктоочу саясий, экономикалык, укуктук, социалдык жана башка факторлордун таасири астында пайда болгон инвестициялык процесстер жүрүүчү чөйрө [2]. Аныктаманын негизинде «климат» түшүнүгү «жагымдуулук» түшүнүгүнө караганда кененирээк деген тыянак чыгарсак болот. Инвестициялык жагымдуулук инвестициялык климаттын, ошондой эле инвестициялык активдүүлүктүн компоненти болуп саналат.

Инвестициялык климаттын структурасы 1-сүрөттө көрсөтүлгөн. Бул макалада биз «инвестициялык потенциал» түшүнүгүнө кенен токтолобуз. Бул терминдин ар кандай аныктамаларынын арасынан инвестициялык потенциалды ар тараптан караган үч негизги түшүнүккө токтолсок болот.

1-сүрөт. Инвестициялык климаттын структуралык бирдиктери

Бир жагынан, бул региондун бүтүндөй экономикалык өсүшүнө түздөн-түз таасир этүүчү бардык ресурстарынын айкалышы.

2-сүрөт. Инвестициянын потенциалынын түзүмү

Башка жагынан алганда, инвестициялык потенциал бул регионго жеткиликтүү өндүрүш факторлорунун жыйындысы (мисалы, керектөө суроо-талабынын жогорку деңгээли же инвестиция чөйрөсүнүн ар кандай түрлөрү), карызга алынган каражаттарды тартпастан, анын инвестициялык ресурстарга болгон муктаждыгын канааттандырат.

Үчүнчүдөн, инвестициялык потенциал – бул ушул аймакка мүнөздүү инвестициялык тобокелдиктерди, ошондой эле инвестициялык долбоорлордун кирешелүүлүгүнүн көрсөткүчтөрүн эске алуу менен бизнести каттоо жана жүргүзүү үчүн шарттардын жетиштүүлүгү [5]. Бул аныктама ар бир региондун инвестициялык потенциалына жыл сайын баа берүүчү рейтингдик агенттиктер тарабынан берилген.

Жогоруда айтылган чечмелөөлөрдүн негизинде биз «региондун инвестициялык потенциалы» түшүнүгүнүн, анын ичинде бардык тараптардын эң толук аныктамасын иштеп чыгабыз. Региондун инвестициялык потенциалы (инвестициялык мүмкүнчүлүктөр) – бул региондун карамагында болгон бардык экономикалык ресурстардын (өзүнүн дагы, сырттан тартылгандардын дагы) жагымдуу инвестициялык климатты талаптагыдай деңгээлде сактоону жана региондун социалдык-экономикалык саясатына негизделген инвестициялык иш-чараларды ишке ашырууну камсыз кылуу мүмкүнчүлүгү [3].

Региондун инвестициялык потенциалы тогуз өзүнчө потенциалдын айкалышып 2-сүрөттө көрсөтүлгөн.

Тизмеде көрсөтүлгөн факторлор мейкиндиктин инвестициялык потенциалына бирдей таасир этет. Алардын негизинде потенциалдуу инвестор инвестициялык иштин эң пайдалуу багыттарын тандап алат жана анын белгилүү бир аймакта мүмкүн болгон масштабын талдай алат. Мындан тышкары, ар бир жеке потенциал көрсөткүчтөрдүн бүтүндөй тобу менен мүнөздөлөт [4].

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 3, 2021

Демек, региондун инвестициялык потенциалы $P_{инв}$ – бул аны түзүүчү потенциалдардын жыйындысы (формула 1):

$$P_{инв} = P_{рс} + P_{о} + P_{к} + P_{инф} + P_{э} + P_{инст} + P_{ини} + P_{ф} + P_{тур}, \quad (1)$$

Мында $P_{инв}$ – региондун инвестициялык потенциалы;

$P_{рс}$ – ресурстук-сырьелук потенциал (орто эсеп менен аймакта жаратылыш ресурстарынын бардык түрлөрү менен камсыз болушу);

$P_{о}$ – өндүрүштүк потенциал (региондогу калктын чарбачылык ишинин жалпы жыйынтыгы);

$P_{к}$ – керектөөчүлүк потенциалы (жалпы сатып алуу жөндөмү);

$P_{инф}$ – инфраструктуралык потенциал (региондун экономикалык-географиялык абалы, ишмердүүлүктүн транспорттук шарттары, жайгаштырылышы);

$P_{э}$ – Эмгектик потенциал (эмгек ресурстары, алардын сандык жана сапаттык көрсөткүчтөрү);

$P_{инст}$ – институционалдык потенциал (региондун базар экономикасынын алдыңкы институттарынын өнүгүү деңгээли);

$P_{ини}$ – инновациялык потенциал (аймакта илимдин өнүгүү деңгээли жана илимий-техникалык прогресстин жетишкендиктерин ишке ашыруу);

$P_{ф}$ – финансылык потенциал (салык базасынын көлөмү, аймактагы ишканалардын кирешелүүлүгү жана калктын кирешелери);

$P_{тур}$ – туристтик потенциал (туристтер бара турган жерлердин болушу).

Негизги капиталга инвестициялардын көлөмүнүн көрсөткүчү инвестициялык иштин учурдагы абалын мыкты чагылдырат. Статистикалык байкоолордун методологиясы Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актыларында колдонулган негизги капиталга инвестицияларды чечмелөөгө негизделген. Бул көрсөткүч инвестициялардын кыйла кеңири чөйрөсүнө таасир этет, каржылоонун ар кандай булактарын, негизги фонддордун түрлөрүн, көбөйтүү багыттарын, экономикалык иштин түрлөрүн, экономиканын институционалдык секторлорун эске алууну талап кылат.

Статистикалык байкоо жүргүзүү методикасы өркүндөтүлүп, Улуттук статистика комитети байкоо жүргүзүүнүн учурдагы жана мурунку жылдары үчүн мамлекеттик жана регионалдык деңгээлдерде чогулган каражаттардын көлөмүнө түзөтүүлөрдү киргизүүдө. Инвестициялык иштин көрүнүштөрүн кеңири чагылдыруу статистикалык байкоолорду жүзөгө ашырууда белгилүү бир кыйынчылыктарды жаратат. Демек, анын чыныгы баалар форматында берилгендиги таң калыштуу эмес. 2021-жылдын мартына карата такталган маалыматтар боюнча, 2020-жылы Кыргызстанда негизги капиталга инвестициялардын көлөмү 122 858,7 млн. сомду түзгөн.

Таблица 1

Каржылоо булактары боюнча негизги капиталга болгон инвестициялар (млн. сом)

	2016	2017	2018	2019	2020
Баары	135 469,6	145 226,9	151 467,9	162 193,7	122 858,7
Ички инвестициялар	75 226,9	87 108,9	108 633,4	114 993,2	93 800,2
Республикалык бюджеттен	10 797,1	8 399,3	7 026	5 326,6	2 974,1
Жергиликтүү бюджеттен	1 468,8	1 536,7	1 333,8	1 893,2	1 372,1
Ишканалардын жана уюмдардын каражаттарынан	30 734	36 750,8	49 061,8	52 618,2	45 364,5
Банктын насыясынан	828,7	3 205,7	5 600,8	3 484,5	1 579,4
Калктын каражаты жана Кыргыз Республикасынын резиденттеринин кайрымдуулук жардамы	31 398,3	37 216,4	45 611	51 670,7	42 510,1
Тышкы инвестициялар	60 243	58 118	42 834,5	47 200,5	29 058,5
Чет өлкөлүк насыянын	41 261,5	33 975	19 967,8	25 307,4	17 466,9
Тике чет өлкөлүк инвестициялардын	13 292,7	17 573,6	13 597,5	12 633,8	6 991,2
Чет өлкөлүк гранттардын жана гуманитардык жардамдардын	5 688,8	6 569,4	9 269,2	9 259,3	4 600,4

Таблица 2

Тике чет өлкөлүк инвестициялардын аймактар боюнча түшүшү (миң АКШ доллары)

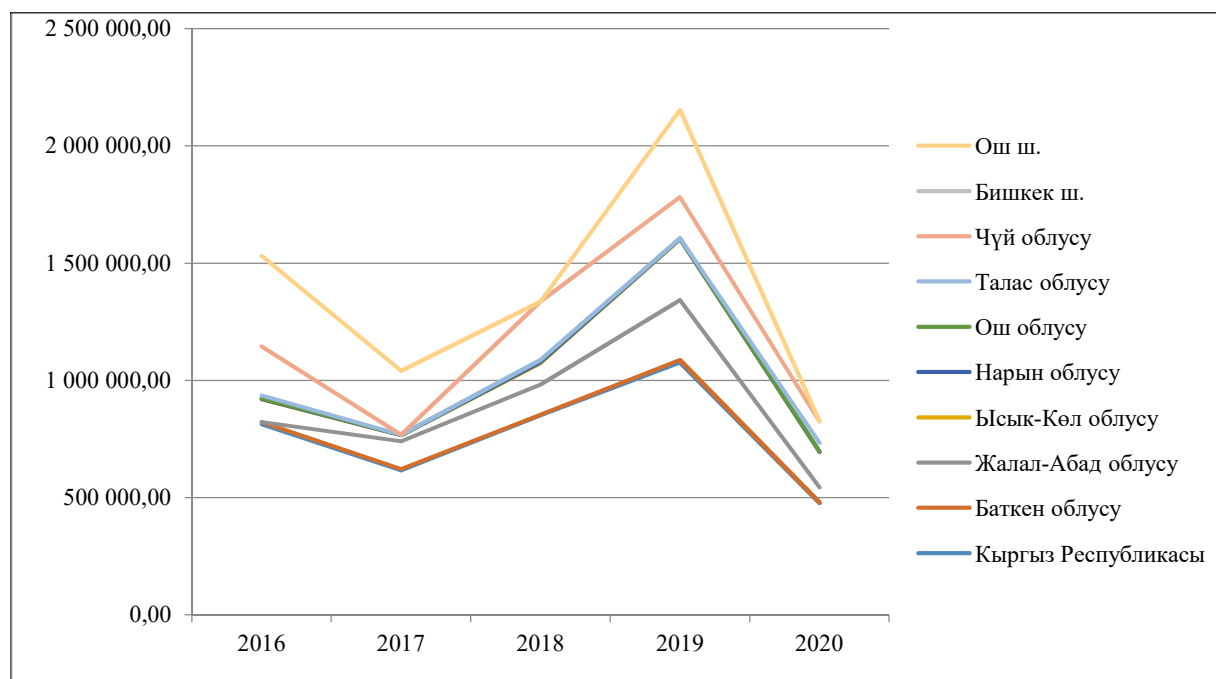
	2016	2017	2018	2019	2020
Кыргыз Республикасы	813 960,70	616 793,10	851 743,60	1 076 918,70	477 625,50
Баткен облусу	9 487,50	4 949,10	2 152,20	11 470,60	2 944
Жалал-Абад облусу	96 245	119 795,10	128 806,70	255 388,80	64 548,90
Ысык-Көл облусу	96 707,90	24 955,10	91 256,90	259 189,80	150 818,60
Нарын облусу	757,9	185,9	4 096,80	171,6	-
Ош облусу	2 689,10	1 293,70	8 238,90	3 490,60	1 987,80
Талас облусу	12 724,3	549,6	909,7	29,8	36 580,4
Чүй облусу	209 415,1	191 803	249 314,3	175 684,9	91 231,6
Бишкек шаары	385 727,9	273 087,5	366 946	371 087,5	129 137,2
Ош шаары	206	174,1	22,1	405,1	377

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 3, 2021

Тике чет өлкөлүк инвестициялардын аймактар арасында бөлүштүрүлүшү бирдей эмес (2-таблица). Инвестиция тартуу боюнча лидер болуп Ысык-Көл облусу. 2020-жылы анын үлүшү Кыргызстанга болгон чет өлкөлүк инвестициялардын жалпы көлөмүнүн 31,5% түздү. Экинчи орунда Бишкек шаары (болжол менен 27%) турат. Үчүнчү орунда Чүй облусу (19%), андан кийин 13%га жакын көрсөткүч менен Жалал-Абад облусу турат. Талас облусу тике чет өлкөлүк инвестициялардын болжол менен 7%ын түзөт. Баткен

жана Ош облустары, Ош шаарынын көрсөткүчү 2,5%ды түзөт жана бул региондор үчүн тике чет өлкөлүк инвестициялардын түшүшү өтө төмөн.

Чүй облусу жана Бишкек шаары аймактарынын талашсыз жетекчилиги менен, акыркы беш жылдыктарда, жалпысынан, алар менен калган региондордун тобунун ортосундагы олуттуу ажырым сакталып калууда (2-табл., 1-диаграмма).

Финансылык инвестициялардын көлөмүнүн өзгөрүшү, киреше алуу жана кирешелерди көбөйтүү максатында баалуу кагаздарды, уставдык капиталды, насыяларды, кредиттерди жана башка финансылык инструменттерди сатып алуу жолу менен инвестициялык процесстерге катышкан уюмдардын ишкердүүлүгүнүн динамикасын көрсөтөт. Региондор боюнча баалуулуктарды бөлүштүрүүдө бул көрсөткүч боюнча расмий статистика өзгөчө көңүл бурууну талап кылат жана башка статистикалык маалыматтарга караганда бир аз кечирээк жарыяланат, ошондуктан бул иште туура салыштыруу үчүн башка жылга карата маалыматтар колдонулат.

Инвестициялык жагымдуулукту жана инвестициялык климатты баалоо окумуштуулар менен практиктердин талкуусунун предмети болуп саналат. Азыркы учурда, көйгөй ушул темада изилдөөлөрдүн

жетишсиздигинде эмес, алардын санынын көптүгүндө деп таанууга болот [7]. Региондун инвестициялык жагымдуулугун жана инвестициялык климатын баалоо үчүн бир кыйла кемчиликсиз жана деталдуу методологияны даярдоого умтулуу, ушул изилдөөлөрдүн, колдонулган ыкмалардын жана инвестициялык жагымдуулукту жана инвестициялык климаттын региондорун баалоо мезгили ар кандай максаттарды эске алуу менен, ар биринин жашоого укугу бар бул суроого көптөгөн жооптордун пайда болушуна алып келди.

Инвестициялык жагымдуулукту жана инвестициялык климатты баалоо боюнча иштеп жаткан ар түрдүүлүк менен [6;7;8], алардын айрым жалпы принциптери жана ыкмалары белгилениши мүмкүн.

Биринчиден, изилдөөлөрдө инвестициялык жагымдуулук жана инвестициялык климат салыштыруу жолу менен аныкталат.

Экинчиден, изилдөө инвестициялык процесстин айрым катышуучуларынын - инвесторлордун, мамлекеттик бийлик органдарынын же жергиликтүү бизнес коомдоштуктардын кызыкчылыктарына багытталат, ошондуктан инвестициялык чөйрөдөгү бир эле процесстер ар кандай баалоолорго ээ болушу мүмкүн.

Үчүнчүдөн, инвестициялык жагымдуулук кубулуштарынын жана инвестициялык климаттын көп компоненттүү мүнөзү изилденүүчү кубулуштардын шарттарын жана алардын ортосундагы функционалдык байланыштарды аныктоо менен тутумдаштырылган ыкманы колдонууну талап кылат.

Төртүнчүдөн, инвестициялык жагымдуулукту жана инвестициялык климатты баалоо статистикалык маалыматтарды гана эмес, эксперттик баалоолорду колдонуу зарылдыгы менен байланыштуу. Башкача айтканда, региондордун рейтингдери жеке көрсөткүчтөрдүн жана эксперттердин пикирлеринин негизинде түзүлгөн «рейтингдерди» жалпылоо жолу менен түзүлөт [9;10].

Бешинчиден, ар кандай өлчөө бирдиктеринде аныкталган индикаторлорду пайдалануу, алардын инвестициялык жагымдуулукка кошкон ар кандай салымын жана региондун инвестициялык климатын баалоону эске алуу менен, аларды жалпылоону талап кылат.

Инвестициялык жагымдуулуктун абалы жана региондордун инвестициялык климаты жөнүндө ведомстволордун пикирлеринин ар түрдүүлүгүн белгилей кетүү керек, бул биринчи кезекте байкоо жүргүзүү методологиясына байланыштуу. Биринчиден, агенттиктер рейтингдерди ар кандай кызыкчылык топторунун негизинде түзүшөт. Алар жаңы стратегиялык регионалдык рынокторго чыгууну пландаштырган ири инвесторлор болушу мүмкүн; региондук инвестициялык саясаттын натыйжаларын жана натыйжалуулугун баалоого кызыкдар органдар; ошондой эле региондордо бизнес жүргүзүү шарттарын баалоочу жергиликтүү бизнес коомчулугу. Экинчиден, инвестициялык жагымдуулукту жана инвестициялык климатты баалоо көйгөйү илимий изилдөө жана практикалык колдонуу үчүн калыптануу абалында турат. Изилдөө предметинин мазмунунун, концептуалдык жана терминологиялык аппаратынын жана алынган натыйжалардын мүнөздөмөлөрүнүн жалпы кабыл алынган чечмелөөлөрүндө дал келбестиктер бар. Үчүнчүдөн, агенттиктер маалыматтарды жалпылоонун белгилүү бир параметрлерин жана ыкмаларын

камсыз кылган өзүнүн баалоо методологиясына таянат. Инвесторлордун жүрүм-турумуна жана инвестициялык саясаттын мазмунуна таасирин тийгизген жаңы жагдайлардын таасири астында методдор өркүндөтүлүп, агенттиктер жарыяланган сметаларга өзгөртүүлөрдү киргизип жатышат.

Жыйынтыктап айтканда, социалдык-экономикалык потенциалды үзгүлтүксүз өнүктүрүүнүн жана ар кандай аймактын ийгиликтүү иштешинин эң натыйжалуу механизми инвестициялык процессти активдештирүү экендигин белгилей кетүү маанилүү. Ар бир региондун инвестициялык потенциалын өнүктүрүү зарылдыгы талашсыз.

Адабияттар:

1. Искакова З.Д. Экономикс: Микро и макроэкономика // Бишкек, 2013. - С.191-83194
2. Крыгина А.П. Стратегические подходы к формированию инвестиционной привлекательности сельского хозяйства // Вопросы экономики и управления. – 2016. – №3. – С.81-83
3. Голайдо И.М., Уварова Е.Е. Инвестиционный климат региона: содержание, структура и проблемы формирования // Образование и наука без границ: фундаментальные и прикладные исследования. – 2016. – №3. – С.236-242
4. Безпалов В.В., Байкова А.Н. Развитие инвестиционного потенциала региона на современном этапе // Сборник статей конференции «Теория и практика современной науки». – 2014. – С. 204-210
5. Белоусова О.Р. Место регионов Юга России в инвестиционном потенциале и инвестиционном риске российских регионов // Молодой ученый. – 2013. – №9. – С.109-115.
6. Скурихина Е.В. Инвестиционно-инновационный потенциал региона: сущность, содержание, факторы состояния и развития // Молодой ученый. – 2012. – №3. – С.192-195.
7. Бакиева А.А. Теоретические и методические основы оценки инвестиционной привлекательности региона: дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05. СПб., 2008.
8. Гришина И., Шахназаров А., Ройзман И. Комплексная оценка инвестиционной привлекательности и инвестиционной активности российских регионов: методика определения и анализ взаимосвязей // Инвестиции в России. 2001. № 4. С. 5-16.
9. Литвинова В.В. Инвестиционная привлекательность и инвестиционный климат региона: монография / Финансовый ун-т при Правительстве Российской Федерации, Каф. гос. и муниципальных финансов. М.: Финансовый ун-т, 2013.
10. Карминский А.М., Пересецкий А.А., Петров А.Е. Рейтинги в экономике: методология и практика / под ред. А.М. Карминского. М.: Финансы и статистика, 2005.
11. Карпузов Ю.С. Развитие рейтинговых услуг в России: дисс. канд. экон. наук: 08.00.05. М., 2006.
12. Джакубов Н.К. Состояние рынка труда и бедности населения в Кыргызстане. Известия ВУЗов Кыргызстана. 2019. № 9. С. 37-42.